

digitalization process in Ukraine were analyzed based on thematic sociological research on the number of users, their age, place of residence and the intensity of use of the World Wide Web and applications related to public services. According to the author, the digitalization of the electoral process is inextricably linked with the process of implementing e-government and is an integral part of it. In turn, online voting is not limited to the transmission of the voter's vote, but consists of a set of actions that must be digitized - submission of registration documents of candidates, voter register, counting of votes and more. The author concludes that despite the problems of technical protection of personal data of election subjects and unauthorized, hacking interventions in the voting process, the introduction of digitalized election process remains only a matter of time.

Keywords: electoral process, digitalization of the election process, online voting, e-government.

<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series22.2022.31.12>

УДК 323.2

Валерій Корнієнко,
доктор політичних наук, професор,
Вінницький національний технічний університет
valkorney1958@gmail.com; ORCID: 0000-0001-6285-5707

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ БРЕХНІ: НОВІ ДЕНОТАТИ ДЕСТРУКТИВНОГО КОНЦЕПТУ

Стаття присвячена дослідженню категорії "політична брехня". Актуальність заявленої у статті проблеми зумовлена тим, що понятійна складова досліджуваного концепту широко використовуються в науці, у соціальній практиці, а також у повсякденному житті людини. Розширене трактування поняття «політична брехня» призводить до того, що воно починає використовуватися як синонім-денотат близьких до нього за змістом понять – пропаганда, дезінформація, фейк, постправа тощо, які мають відмінності. «Політична брехня» розуміється як інформаційно-політичний феномен, якій репрезентує певний суспільний конфлікт у вигляді ціннісного розлому.

Представлені основні підходи, що пропонують різні трактування терміну «брехня», простежується їх становлення та закріплення у науковому та суспільно-політичному дискурсі. У статті розкриваються основні причини прояву політичної брехні, витоки її походження, позначені засоби та методи практичної реалізації. Експліковано положення, згідно з яким обман, як і брехня, виникають тоді, коли стикаються інтереси і моральні норми, а досягнення бажаного результату ускладнюється або стає неможливим в інший спосіб. Спорідненою рисою обману та брехні є свідоме прагнення людини викривити істину. Політична брехня — є показником невідповідності політичних теорій та практик певним цінностям. Запроваджується нове поняття — «політичний трюмплей» — комплекс політичної брехні, який застосовується при висвітленні подій значного масштабу, коли за мету ставиться необхідність суттєвого зсуву суспільної свідомості.

Ключові слова: брехня, політична брехня, обман, фейк, денотат, постправа, дезінформація, політичний трюмплей.

Вступ. Реалії сучасного світу подають нам розуміння того, наскільки важко сьогодні дотримуватися курсу правдивості у царині політики. Хоча брехня в політиці використовувалася завжди, що, за словами знаної німецько-американської філософині Х. Арндт, – є «необхідним і дозволеним інструментом не лише політиків та демагогів, а й держави» (Арндт, 2000, с.7). У цьому складно побачити якусь інновацію. З іншого боку, сьогодні множинність, безконтрольність та розгалуженість джерел інформації створили

особливу політичну реальність, у якій брехня – домисли, фейки, чутки, дезінформація поширюються зі значною швидкістю. Особливої актуальності набувають слова американського вченого Д. Болінджера, – брехня може бути настільки досконалою, що «бомбардування стають захисною реакцією, концентраційні табори – центрами умиротворення чи таборами біженців, а розбомблені будинки – військовими об'єктами» (Болінджер, 1987, сс. 34-35).

Саме в умовах військового протистояння між Україною та Російською Федерацією проблема ускладнюється тим, що брехня фактично офіційно легалізована (принаймні в російській медіадіяльності), причому зовсім не важливо, щоб громадяни вірили, головне, щоб вони вважали, що взагалі ніхто не говорить правду. Мета цього деструктивного концепту полягає у формуванні у громадян такого типу політичної культури, коли уявлення про реальність складається в основному через звернення до емоцій та особистих переконань. Сама ж політична реальність гіпертрофується, а об'єктивні факти, що її характеризують, залишаються поза увагою.

Сьогодні виник ще один цікавий момент, коли брехня як така раптово стала перетворюватися на синонім правди. Парадоксальним чином все, що формулюється пропагандою як фейк, набуває не просто особливої насолоди «забороненого плоду», а часто сприймається як чиста правда, причому чи не зі стовідсотковою довірою.

Отже, інтерес до феномену брехні — її можливостей, причин і впливу значною мірою актуалізує осмисленість і принциповість обговорення цього питання. Воно вимагає певної гносеологічної рефлексії та з'ясування: що таке політична брехня і чим вона не є, як співвідносяться теоретичні твердження з емпіричними, загальне з одиничним, абсолютне з відносним, суб'єктивне з інтерсуб'єктивним тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття брехні є предметом дослідження у багатьох гуманітарних науках і має відповідну специфіку в різних галузях практичної й теоретичної діяльності. Особливо це стосується проявів брехні в політиці. Феномен брехні розглядається науковцями в різноманітних аспектах: етичному, соціологічному, правовому, в індивідуально-психологічній та в соціально-психологічній площині. Класичними слід вважати праці М. Бахтіна, Г. Гусейнова, Б. Дубровського, В. Знакова, В. Казміренка, Ю. Холодного та ін.

Варто навести різноманітні підходи щодо її визначення: соціальний підхід (Л. Колберг, О. Ліпман, Ж. Піаже), біологічний підхід (К. Бюллер, Дж. Селлі, В. Штерн), особистісний (Д. Брагінські, В. Знаков, Р. Креут, Б. де Паоло, Дж. Д. Прайс, О. Фрай), ситуативний (Ж. Дюпра, М. Ю. Коноваленко, Ю. В. Щербатих, П. Екман та ін.).

Щодо брехні у політиці, то за своєю суттю поняття «політична брехня» можна вважати базовим, «парасольковим» терміном. Тобто, узагальнюючою назвою для суміжних категорій. Сучасна політична наука зосереджується в основному на розкритті сутності так званих денотатах політичної брехні (від лат. denotatum — «позначуване» — позначуваний предмет) – «фейк», «пропаганда», «пост-правда», «маніпуляція», «дезінформація», «оруеллізм» (пропагандистське маніпулювання) тощо.

Серед українських науковців, які досліджують сутність політичної пропаганди варто згадати наукові праці М. Кравчука, Л. Леонтьєвої, Г. Почепцова. Окремі моменти дослідження цього феномену присутні у В. Андрущенко, В. Бебика, Л. Губерського, М. Дмитренка, Б. Кухти, Л. Масенко, М. Михальченка, В. Петренка, Ю. Слісаренка, Н. Яковлевої. Феномен маніпуляції у контексті філософсько-політологічної рефлексії, зокрема, проблему функціонування ЗМІ та засоби їхнього впливу на свідомість у вітчизняній соціально-філософській літературі досліджували Е. Багіров, С. Беглов, О. Бойко, Ю. Воронцов, П. Гуревич, Ю. Давидов, В. Заріцька, О. Карцева, О. Коваль, Н. Козлова, А. Конет, О. Місніченко, О. Саморукова, Ф. Семенченко, Н. Хома, О. Шевчук та інші. Важливий внесок щодо розуміння феномену брехні в контексті розкриття проблеми політичної свідомості, демократизації та політичного прогнозування здійснили

українські політологи О. Бабкіна, В. Гобатенко, Г. Зеленько, Б. Дем'яненко, А. Колодій, Н. Латигіна, О. Новакова, О. Фісун та інші.

Сьогодні у річищі наукових наративів перебуває дискурс так званої «постправди» (Keyes, 2004). Її суть у тому, що в умовах інформаційного суспільства із тотальним впливом на суспільну свідомість медіа-ресурсів, виникає принципова неможливість для громадянина отримати правдиві уявлення про більшість явищ і фактів, що призводить до релятивізації правди. В сучасній українській політичній науці концептуальному аналізу проблеми постправди присвячені праці М. Бутиріної (2020), О. Волянчук (2021), Ланюк С (2017), які створили важливе підґрунтя для сутнісного розуміння цього терміну в контексті політичного життя українського суспільства.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних публікацій свідчить однак, що, незважаючи на очевидну актуальність вказаної теми, у сучасній науці не так багато досліджень, присвячених вивченню закономірності породження і розуміння саме політичної брехні. Водночас слід зазначити, що сьогодні вона значною мірою розширила свій «інструментарій» і набула нових форм і ракурсів.

Метою цієї статті є теоретичне обґрунтування категорії «брехня», визначення її нових форм у суспільному житті. Постає завдання прослідкувати генезу осмислення феномену брехні та її численних різновидів у політичному дискурсі, охарактеризувати політичну брехню як різновид політичних технологій, які є засобом у досягненні поставлених політичних цілей політичними суб'єктами; проаналізувати різні трактування термінів-денотатів феномену брехні; уточнити смисловий простір цих термінів та кореляцію із поняттям «політична брехня».

Результати та дискусії. Насамперед, коротко прослідкуємо генезу суспільно-політичної думки стосовно феномену брехні. Вже починаючи з найдавніших часів, у стосунках між племенами та першими державами застосовувалися прийоми брехні з метою отримання певних зисків. Вже в той період багаточисельні чаклуни в умовах примітивного суспільства виконували найважливішу генеральну функцію — провісників майбутнього і волі богів. Тому, якщо сформулювати найпростіший, найприйнятніший варіант визначення брехні, то це – навмисне спотворення фактів чи дезінформація з метою ввести в оману.

Перші теоретичні дослідження феномену брехні ми спостерігаємо вже в античний період. Мальовничі ігри з перспективою та ілюзією, мета яких – обдурити глядача, дати йому хибне уявлення реальності, беруть свій початок ще за часів Стародавньої Греції. Та й жодне важливе політичне рішення в античному світі, не говорячи про військові баталії, не починалися без пророкування, яке зазвичай нічого спільного не мало з об'єктивним характером речей (Корнієнко, 2000).

Наприклад, Аристотель так розумів брехливе: 1) стосовно речей: а) хибна річ, властивості якої є сумісними одна із одною; б) хибна річ, яка здається не тією, що вона є, або тією, чим вона не є; 2) стосовно висловлювань: хибне висловлювання, що стосується не того предмета, де воно було б істинним; 3) щодо людини: брехливий той, хто віддає перевагу хибному висловлюванню і намагається нав'язати іншим віру в нього (Аристотель, 1976, с. 530). Багато хто зі софістів бавилися словесними вправами, як зробити із правди неправду, зневажаючи правилами логіки. Це дало змогу Аристотелю обвинувачувати софістів і конкретно засновника їх школи Протагора у неспроможності його вчення і нікчемності професії. Аристотель вважав, що справою Протагора є брехня, а не істина, уявна правдоподібність, і йому немає місця у жодному мистецтві, окрім як у риторичі та еристиці (мистецтві полеміки) (Глускін, 1998, с. 50). У Платона ж, який заклав основи політичної думки (зокрема у «Державі»), колективне життя людей трактується як щось темне, плутане й оманливе, як щось протилежне пошуку істини. Під істиною філософи античності розуміли справжнє людське буття. Для Платона істина була світом вічних та незмінних ідей, пізнавши частину яких, людина наближається до абсолютної реальності.

Тим не менш, Платон вважав, що володар має право обдурити свій народ заради блага держави, але піддані цього собі дозволити не можуть.

У середні віки, згідно схоластичної думки, істина протиставлялася обману, а зло було занесене в божий світ Люцифером, який першим вдався до брехні, а тому відвернувся від Бога. Тому брехня сприймалися як гріх, як те, що позбавлене божественного. У невеликому трактаті «Про брехню» богослов Аврелій Августин виокремлює 8 різновидів брехні і пише: «Кожен, хто думає, що існує будь-який вид брехні, що не є гріхом, безглуздо обманюється», а також він доповнює – «не існує жодної угоди, жодної доброї мети, ніякої особливої милості, за допомогою яких був би даний божественний чи людський дозвіл говорити брехню» (Августин, 1996, с. 191).

Новий погляд на феномен брехні пропонує відомий діяч епохи Відродження Н. Макіавеллі, наполягаючи на її амбівалентному статусі. Тому політика часто ототожнюється з макіавеллізмом. Не аналізуючи детально його суть, підкреслимо, що важливою рисою макіавеллізму є секретність. Государ, «розумний правитель – підступний лис», творить зло вимушено, вдається до шпигунства, вбивств, здійснює перевороти тощо. Імператор змушений вчиняти в супереч моральному ідеалу, при цьому люди можуть не знати його справжніх мотивів, захоплюючись государем, а можуть і звинуватити його в брехні. Але це нічого не змінює, бо він все одно буде до неї вдаватися. Ця традиція макіавеллізму загалом перестала існувати у XVII ст. Їй на зміну прийшла інша – поміркований макіавеллізм – як реалізація державних інтересів допустимими та прийнятними засобами (Макіавеллі, 1982). Якщо в першій традиції орієнтиром були особисті інтереси государя, то другий такий орієнтир – інтереси державні. Це дуже важлива підйома для подальших розмірвань щодо різниці між брехнею у звичайному житті людини і брехнею політичною.

У чому ж представляється різниця між звичайним життям, де брехня може бути лише одним з його моментів – наприклад, в ім'я вигоди, милосердя тощо, і життям політичним, де брехня влади вважається громадянами злочином? Різниця у контексті вище зазначеного імовірно полягає в тому, що в першому ми обманюємо себе самі, дозволяємо обманювати себе і дозволяємо брехати іншим, тому що брехня є необхідною, вона закладена в людині генетично, видове пристосування людини. Представники психоаналізу вважають її проявом несвідомої агресії (З. Фрейд). Постмодерністи стверджують, що брехня пов'язана з симуляцією, яка стала домінуючою характеристикою соціального та індивідуального буття. Слід припустити, що схильність до брехні й бажання бути обдуреним є певною універсальною характеристикою індивідуума, а, можливо, й стимулом розвитку культури людства взагалі.

Принаймні, на думку німецького філософа К. Ліссманна, «ми всі брешемо, без винятку; брехати для нас – це не тільки задоволення і потреба, ми брешемо не лише з власної вигоди та необхідності, але й з радості від омани, несправжнього висловлювання» (Liesmann, 2004, p. 8).

У житті політичному нас ніхто не запитує, а просто обманює. У першому випадку свідомо відповідальність за те, що відбувається, робить нас вільними, щоб обманювати, а в другому – ми переживаємо почуття «облому» чи фрустрації, якщо не усвідомлюємо, що у політиці зовсім інша етика, заснована на диспропорційній комбінації суспільних та особистих цінностей. Але чомусь від політики, як особливої галузі життя, відмінної від життя приватного, люди вимагають дотримання зазначеної максими – жити за сумлінням, а її порушення сприймається як зрада. Те, що можливе існування політики без брехні – це наївна точка зору, яка призводить до помилкових суджень і сьогодні.

Ідею про те, що стосунки між державою та суспільством будуються на взаємному обмані, обґрунтовував ще Гегель у низці своїх політико-правових праць. Фактично, він прагнув показати, що обман виникає через різницю інтересів, а влада цю різницю визначає (Гегель, 1978, с. 359). У світовій політиці брехня – це розповсюджена практика; іноді у лідерів країн виникають значні стратегічні потреби брехати своєму народу. Ця

практична логіка часто затьмарює моральні аргументи проти брехні, – пише у своїй книзі Дж. Міршеймер (2011).

Ще в 1780 р. Берлінська Академія за вимогою Фрідріха II у якості конкурсної висунула таку тему: «Чи корисно для народу обманювати його, вводячи в оману, або залишаючи при помилкових уявленнях?». Із 33-х робіт, що були допущені до конкурсу, 20 містили однозначно негативну відповідь на питання, котре було запропоноване. Премію ж одержала праця, автор якої, Ф. Костільон, свою позитивну відповідь супроводив такими застереженнями: з огляду на існуючий моральний і культурний рівень народу, обман його або ж залишення його в незнанні щодо намірів, цілей і вчинків владоможців є морально правильним за умови, що дійсно служить причиною його щастя (Запасник, 1991, с.94).

Ідеї «шляхетної брехні» і сьогодні затребувані в політиці як ніколи, причому це є характерним як для недемократичних режимів, так і для ліберальної демократії з її тлумаченням політики як відкритої дискусії, плюралізму різних думок, що ведуть до згоди.

Подібні цікаві думки висловлює в цей же період шотландський діяч Дж. Арбетнот у праці «Мистецтво політичної брехні». Політичну брехню він визначає як «мистецтво змусити народ увірувати в рятівну неправду заради якоїсь доброї мети». Він називає брехню мистецтвом, щоб відрізнити її від правди, для якої, на його думку, мистецтва не потрібно, бо «необхідно куди більше мистецтва, щоб змусити народ повірити в рятівну правду, ніж у рятівну неправду». Оригінальною є класифікація політичної брехні, яку він поділяє на декілька різновидів: «наклепницьку», «та, що додає», «та, що переносить». Перший різновид брехні забирає у людини славу, що належить їй по праву, із побоювання, щоб вона не застосувала її на шкоду населенню. Другий різновид навпаки — дає людині більшу славу, ніж та, яку вона має, щоб людина краще послужила якійсь добрій справі або призначенню. Третій різновид брехні націлений на те, щоб перенести заслуги від однієї людини до іншої, більш гідної, або перенести провину істинного винуватця на менш гідну людину. Причому, автор закликає всіх джентльменів, що «практикують брехню», опанувати саме цей різновид.

Тут слід зазначити важливу річ щодо співвідношення термінів «обман» і «брехня»: в основі обману, на відміну від брехні, лежить свідоме прагнення одного суб'єкта сформувати у іншого невірне уявлення щодо теми, яка обговорюється, та спотворювання фактів. За словами Н. Майорчака (2018) – в обмані немає помилкової інформації, безпосереднього викривлення правди. Справжня ціль обману полягає у тому, щоб спрямувати думки опонента методом розстановки акцентів через відомі йому ситуації (с.7)

Обман, як і брехня, виникає тоді, коли стикаються інтереси і моральні норми, а досягнення бажаного результату ускладнюється або стає неможливим в інший спосіб. Спорідненою рисою обману та брехні є свідоме прагнення людини викривити істину.

Цікавим різновидом феномена брехні є, так би мовити, «брехня мимоволі». Цей термін не має наукового обґрунтування, однак відображає ситуацію певного морального стану, який описував у свій час відомий німецький філософ І. Кант.

Так, в «Уzasадненнях до метафізики звичаїв» І. Кант (1965) наводить приклад брехні за чужим розпорядженням, коли слуга за наказом господаря повідомляє, що господаря немає вдома, завдяки чому у того з'являється можливість втекти. Після того втікач чинить злочин, чого могло б не статися, аби слуга сказав правду. Тут на слугу лягає подвійна провина: за сказану неправду та за мимовільну співучасть у злочині. З іншого боку, в есе «Про гадане право брехати із людинолюбства» І. Кант (1980) описує ситуацію, в якій людина надає притулок другу, якого переслідує зловмисник. Незабаром зловмисник в категоричній формі запитує, чи не в будинку ховається особа, яка його цікавить. Як стверджує з цього приводу І. Кант, найсуворіший обов'язок людини полягає в тому, щоб сказати зловмиснику всю правду без утаювання.

Невірно думати, що ці кантівські випадки є сюжетно різноманітними. Кант розглядає їх як однопорядкові різновиди порушення принципу «не бреші», пропонуючи для усіх випадків однакову аргументацію. Ці приклади представляють різні ситуації як в комунікативному, так і в етичному плані. Тому Генрі Уоттон, один із найвідоміших дипломатів в історії Англії XVII ст. вважав: «Завжди кажіть правду, тому що вам ніколи не віритимуть. У такий спосіб тільки ви знатимете правду, а ваші супротивники опиняться в невідомому становищі» (Черняк, 1972). З розвитком суспільство у подальшому стали з'являтися більш витончені денотати брехні.

У Новий час М. Монтень, А. Шопенгауер, Ж. Монтеск'є, а також російські філософи М. Бердяєв та В. Соловйов, французький науковець Ж. Дюпра та інші багато уваги надавали цьому феномену. На цей час розроблено теорії щодо формування і розвитку брехливості, з яких провідними вважаються концептуальні ідеї окремих дослідників проблеми брехні та брехливості (А. Акименко, прагматична теорія комунікації П. Грайса, В. Знаков, А. Ленец, Ф. Савельєв, Л. Філонов, L. Anolli, S. Bok, R. Christie, S. Dik, P. Ekman, F. Geis, J. Kupfer, M. Lapinski, T. Levine, J. Mahon, D. De Paulo, O. Vrij та ін.).

Соціально-філософська думка і політична практика XX–XXI ст. робить наголос на маніпулятивних можливостях брехні та закріплені її статусу як політичної технології.

Всеосяжна інформатизація суспільства, сприяє появі технологій, що взагалі змінюють сприйняття реальної дійсності. До таких технологій належить «постправда», яка, на думку укладачів Оксфордського словника, у 2016 році стала словом року. З'явилося словосполучення «політична постправда», коли державні діячі, звертаючись до емоцій населення, нехтують фактами чи спотворюють їх. Найчастіше це поняття сприймається як «гібридна правда», бо брехня почала говорити сьогодні мовою правди. Лише на відміну від правди – брехня практичніша.

Наприклад, інформацію про те, що Україна одночасно намагалася напасти на Росію, Білорусь, бомбардувала «ДНР», «ЛНР», розробляючи при цьому хімічну, ядерну, біологічну зброю, виводила голубів-убивць російського населення, виробляла бойові наркотики – можна навіть не називати брехнею, швидше, це можна характеризувати як прояв марення хворої людини. Тобто, це не підпадає під визначення брехні – це щось інше. Але якщо про це повідомляється на офіційних російських каналах, то до цього ставляться серйозно і цей «факт» повинні були спростовувати і Президент України, МОЗ України, представник Держдепу, Посольства США в Україні, СБУ і ООН, яка не знайшла жодних доказів, що Україна порушувала Конвенцію щодо заборони біологічної та токсичної зброї. Завдяки постійному повторенню тих самих аргументів, поданих різними джерелами, перекручуванню фактів, що суперечать точці зору замовників, інформація, попри її недостовірний характер, починає сприйматися як істинна.

Отже, головними рисами постправди як своєрідного феномену політичної брехні є емоційність, багаторазовість повторення, диверсифікація джерел, мультиплікативний ефект. До цього слід додати, що достовірні факти нерідко подаються у відриві від загального контексту, а приватні моменти виглядають як закономірності, з яких робляться узагальнюючі висновки на те чи інше явище. Постправда підживлює існуючі переконання людей, створюючи обґрунтування під певну пріоритетну думку. Істина в останній інстанції, перевернута з ніг на голову, втлумачується сьогодні росіянам одіозними лавровими, захаровими, киселевими, солов'євими, скабеевими, що подають головні нарративи Кремля через агресивну антиукраїнську риторіку. Позиція супротивників путінського режиму навмисне замовчується або спотворюється до невпізнання.

Детально цей відносно новий феномен брехні проаналізувала у своєму дослідженні О. Волянук (2021), підкреслюючи, що це поняття потребує кореляції у категоріальному апараті політичної науки: воно близьке до таких важливих категорій як політична комунікація, масова свідомість, громадська думка, політична мова, інформаційна війна, політика пам'яті, політична довіра, політична відповідальність та інші (с. 126).

Постправа — це сприятливе середовище для появи фейків (від англ. *fake news* — підроблені / імітаційні новини) — також відносно нове явище різновиду брехні, які створюються за певними канонами та правилами, з використанням механізмів пропаганди та маніпулятивного впливу. Ціль використання такого формату може бути будь-яка. Але в умовах нинішнього інформаційного протистояння різних суб'єктів медіапростору найчастіше вона є політичною. Небезпека «*fake news*» полягає в тому, що в якості сенсаційних повідомлень в інформаційному просторі починають домінувати спотворені новини і навколо них вибудовується дискусія, що веде далеко від обговорення реальних проблем. Офіційні органи, які підключаються до такої дискусії, узаконюють їх, вводячи в політичний дискурс.

Саме в умовах військового та інформаційного протистояння між Україною та Російською федерацією «фейкова журналістика» фактично офіційно легалізована у медіадіяльності. Але незважаючи на загальні характерологічні особливості, зображення того, чого не існує в реальності, постправа є більш глобальним явищем, ніж фейкові новини. Найчастіше вона ґрунтується на «фейкових новинах», які стають популярнішими, ніж справжні та привносять ще більше невизначеності у політичний процес.

Найбільшої шкоди для міжнародних відносин брехня наносить під час загострення міжнародної напруженості. В період військового конфлікту між Російською федерацією і Україною склалася така ситуація, що брехня та політика стали словами-синонімами. І при цьому можна спостерігати, що чим напруженіша ситуація в країні — тим більше брехні.

Сьогодні в загальному арсеналі політичної брехні з'явилося нове явище, яке на погляд автора має узагальнюючий, комплексний характер, й одночасно містить найрізноманітніші прояви брехні: постправду, фейки, приховування, прикрашання, стравлювання, пропаганду, чутки, дезінформацію тощо. Це явище можна назвати «політичним троплеєм» — термін, який ще не застосовувався в політичному лексиконі і в певній мірі його слід вважати умовним.

Тромплей (фр. *Trompe-l'oeil*, (trɔ̃p'loɛj) — «обман зору») — це технічний прийом, який застосовується у мистецтві з метою створення оптичної ілюзії об'ємності зображеного на двомірній площині об'єкта. За легендою, давньогрецький художник Зевксис створював перші картини-обманки: він малював виноград так, що на нього сідали птахи, обдурені подібністю зображеного із природою. Дослідженням жанру троплею займався філософ Жан Бодрійяр. У книзі «Спокуса» (Baudrillard, 2000) він пише про обманку: «Немає сцени, немає видовища, немає дії. Все це обманка... неважливо яких об'єктів». Бодрійяр вважає, що обманка визначає не реальність, а порожнечу, викликаючи відчуття іншої реальності зображених у ньому і знайомих на перший погляд речей. Тромплей за Бодрійяром — це усвідомлено створений симулякр, що імітує третій вимір, і, отже, ставить реальність цього виміру під сумнів.

На наш погляд, таке розуміння феномену троплею має безпосереднє відношення і до царини політичного у контексті створення політичної брехні. Адже брехня — це і прикрашання, і «випинання», коли факти виправляються, висвітлюються тенденційно: окремі невігідні подробиці відкидаються, інші — вигідні, додаються. Прихованими пружинами брехні є мотиви, як спонукання, які є різноманітними. За словами французького психолога К. Мелітана: «Брехати завжди означає ставити на місце дійсності якусь валиву для брехуна вигадку і замінювати факти, що дійсно відбуваються, такими, якими їх хотілося б бачити» (Мелітан, 1903, с.14).

Характерною ознакою політичного троплею слід вважати гомогенність (від грец. *ὁμός* — рівний, однаковий + *γένω* — рід) — однорідність), яку утворюють різноманітні денотати політичної брехні, що перераховані вище. Тобто, це субстанція, до складу якої входить різноманітні різновиди брехні, перемішані одна з одною в інформаційному просторі. В цьому комплексі «вихідні речовини» — фейк, постправа, маніпуляція, пропаганда тощо можуть стати важко пізнаваними, так як на відміну від «вихідних речовин», їх суміш приймає нові властивості.

Політичний троплей, як комплекс політичної брехні, на наш погляд, застосовується при висвітленні подій значного масштабу, коли за мету ставиться необхідність суттєвого зсуву суспільної свідомості, наприклад:

1. Використання державою брехні щодо свого походження з метою претензій на різні території та панування в регіоні.
2. Спотворення, що є перебільшенням або применшенням переваг країни, нації, її внеску в міжнародні відносини, що спостерігаються в реальності.
3. Історія, побудована на підтасовуванні чи приховуванні історичних фактів, що стосуються міждержавних конфліктів, воєн із великою кількістю жертв.
4. Брехня, заснована на даних експертиз, рейтингів, що не коректно відображають стан економіки, фінансів, військової сфери, електоральні очікування тощо.
5. Брехня, що виходить із застосування подвійних стандартів.
7. Брехня, що розповсюджується за допомогою сучасних інформаційних технологій та з метою маніпулювання суспільною думкою.

Висновки. Отже, феномен брехні слід вважати невід'ємною частиною політичного дискурсу, характерним явищем суспільно-політичного життя. Попри значну кількість її визначень у науковій літературі, можна подати доволі коротке і універсальне: брехня — це свідоме спотворення істини. Брехня відноситься до групи тих понять, які широко використовуються в науці, у соціальній практиці, а також у повсякденному житті людини. Розширене трактування поняття «політична брехня» призводить до того, що воно починає використовуватися як синонім-денотат близьких до нього за змістом понять – пропаганда, дезінформація, фейк, постправа тощо.

Проте вони є показником невідповідності політичних теорій та практик певним цінностям. Для досягнення мети використання всіх допустимих і неприпустимих засобів є аморальним. У таких випадках мета, що входить у розбіжність із засобами і останні перетворюються на самі цілі. Таку ситуацію можна спостерігати в деяких тоталітарних країнах, зокрема, в Російській федерації, де брехня є засобом досягнення мети, маючи найважливіше функціональне значення. У наші дні для обдурення народу використовується прийом стравлювання. Соціальне збудження, інформаційно спровоковане російською владою, блокує у свідомості людей осмислення того факту, що влада цілком навмисно і корисливо втягує їх у болісно важку і невдячну війну з дуже високою ймовірністю загибелі.

Для результативного виявлення політичного обману потрібний комплексний підхід. У сучасній політиці велике значення мають засоби інформації. Вони надають політикам можливість маніпулювати суспільною свідомістю та досягати своєї мети. Відсутність цензури в Інтернеті призводить до збільшення кількості недостовірних повідомлень, боротьба з якими ведеться на різних рівнях, а рядовий користувач повинен вміти відрізнити фейк від істини. Політична брехня повинна поступово почати відхід в історичне минуле, тому що в сумі вона дає нульовий результат, незважаючи на те, що в короткостроковій перспективі політика, заснована на брехні, може отримувати вигоди.

Наявність самого феномену «політичної брехні» повинен, на наше переконання, мобілізувати подальші політологічні пошуки. Особливо перспективною є ідея формування сучасної політологічної концепції, яка здатна впливати на суспільне життя, випереджаючи ризики, спираючись не на брехню та демагогію, а на високий рівень політичної культури і свідомості громадян, правдиве знання, творчу уяву, новаторське сприйняття.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Арбетнот, Джон. Искусство политической лжи. <http://vivovoco.astronet.ru/vv/papers/bonmots/arbuthnot.htm>
2. Арендт, Х. (2004). Между прошлым и будущим. Восемь упражнений в политической мысли. Москва : Изд-во Института Гайдара.
3. Аристотель (1976). *Соч. в 4-х томах. Т. 1.* Москва: Прогресс.

4. Блаженний, Августин (1996). *Монологи*. Київ: Основи.
5. Болинджер, Д. (1987) *Истина – проблема лингвистическая*. Москва: Прогресс.
6. Бутиріна, М.В. (2020). *Медіафейки: замах на дійсність в епоху постправди. Актуальні тренди сучасного комунікативного простору*: колективна монографія. Дніпро: Грані, 13-26.
7. Воляннюк, О. Я. (2021). «Постправда»: безпекові виклики, наукові дискусії, політичний сленг. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Вип. 30.124–134*.
8. Гегель, Г.В.Ф. (1978). *Политические произведения*. Москва: Изд-во «Наука».
9. Глускін, В. (1998). *У глибинах мудрості*. Острого: Острозька академія.
10. Запасник, С. (1991). Ложь в политике. *Философские науки. №8*.
11. Кант, И. (1965). *Метафизика нравов*. Соч.: В 6 т. Т. 4(2). Москва: Прогресс.
12. Кант, И. (1980). *О мнимом праве лгать из человеколюбия*. Москва: Прогресс.
13. Корнієнко, В. О. (2000). Неправда як конструктивний параметр соціально-політичного ідеалу. *Людина і політика : Український соціально-гуманітарний журнал. № 4. 45-51*.
14. Ланюк, Є. (2017). *Постправда і постлюдство. Постправда як чинник симулятивної деконструкції соціальнополітичного і культурного порядку в інформаційному суспільстві*. Zbruc̆. <https://zbruc.eu/node/64267>
15. Майорчак, Н. М. (2018). *Брехливість особистості в соціально-психологічному контексті*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ.
16. Макіавеллі, Н. (1982) *Вибрані твори*. Москва: Художня література.
17. Мелитан, К. (1903). *Психология лжи*. Москва.
18. Черняк, Е. Б. (1972). *Пять столетий тайной войны. Из истории секретной дипломатии и разведки*. http://royallib.com/book/chemyak_efim/pyat_stoletiy_taynoy_voyni.html.
19. Arendt, H. (2000). *Truth and Politics*. The Portable Hannah Arendt, ed. Peter Baehr. New York, 545
20. Lenan, P. (1988). *Le mensonge politique*. Paris.
21. Baudrillard, Jean (2000). *De la Seduction*. 1979. Москва: Прогресс.
22. Keyes, R. (2004). *The post-truth era: Dishonesty and deception in contemporary life*. St. Martin's Press.
23. Liessmami, K. (2004). *Der Wille Philosophicum Lech zum Schein. Uber Wahrheit und Luge unterstutzt durch*. http://www.philosophi-cum.com/archiv/2004/pdf/Folder_philosophicum2004.pdf
24. Mearsheimer, J.J. (2011). *Why Leaders Lie: The Truth about Lying in International Politics*. Oxford Univ Pr.

REFERENCES:

1. Arbetnot, Dzhon. Ysskustvo polytycheskoi lzhy. <http://vivovoco.astronet.ru/vv/papers/bonmots/arbuthnot.htm>
2. Arendt, Kh. (2004). *Mezhdru proshlym y budushchym. Vosem uprazhneniy v polytycheskoi mysly*. Moskva : Yzd-vo Ynstituta Haidara.
3. Arystotel (1976). *Soch. v 4-kh tomakh. T. 1*. Moskva: Prohress.
4. Blazhennyi, Avhustyn (1996). *Monolohy*. Kyev: Osnovy.
5. Bolyndzher, D. (1987) *Ystyna – problema lynchvystycheskaia*. Moskva: Prohress.
6. Butyrina, M.V. (2020). *Mediafeiky: zamakh na diisnist v epokhu postpravdy. Aktualni trendy suchasnoho komunikatyvnoho prostoru: kolektyvna monohrafiia*. Dnipro: Hrani, 13-26.
7. Volianiuk, O. Ya. (2021). «Postpravda»: bezpekovi vyklyky, naukovi dyskusii, politychnyi slenkh. *Naukovyĭ chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Vyp. 30.124–134*.
8. Hehel, H.V.F. (1978). *Polytycheskye proyzvedeniya*. Moskva: Yzd-vo «Nauka».
9. Hluskin, V. (1998). *U hlybynakh mudrosti*. Ostroh: Ostrozka akademiia.

- 10.Zapasnyk, S. (1991). Lozh v polytyke. Fylosofskye nauky. #8.
- 11.Kant, Y. (1965). Metafyzyka nravov. Soch.: V 6 t. T. 4(2). Moskva: Prohress.
- 12.Kant, Y. (1980). O mnogom prave lhat yz chelovekoliubyia. Moskva: Prohress.
- 13.Korniienko, V. O. (2000). Nepravda yak konstruktyvnyi parametr sotsialno-politychnoho idealu. Liudyna i polityka : Ukrainyskyi sotsialno-humanitarnyi zhurnal. # 4. 45-51.
- 14.Laniuk, Ye. (2017). Postpravda i postliudstvo. Postpravda yak chynnyk symuliatyvnoi dekonstruktsii sotsialnopolitychnoho i kulturnoho poriadku v informatsiinomu suspilstvi. Zbruc. <https://zbruc.eu/node/64267>
- 15.Maiorchak, N. M. (2018). Brekhlyvist osobystosti v sotsialno-psykholohichnomu konteksti. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav.
- 16.Makiavelli, N. (1982) Vybrani tvory. Moskva: Khudozhnia literatura.
- 17.Melytan, K. (1903). Psykholohyia lzhy. Moskva.
- 18.Cherniak, E. B. (1972). Piat stoletyi tainoi voiny. Yz ystoryy sekretnoi dyplomaty y razvedky. http://royallib.com/book/chemyak_efim/pyat_stoletiy_taynoy_voyni.html.
- 19.Arendt, H. (2000). Truth and Politics .The Portable Hannah Arendt, ed. Peter Baehr. New York, 545
- 20.Lenan, P. (1988). Le mensonge politique. Paris.
- 21.Baudrillard, Jean (2000). De la Seduction. 1979. Moskva: Prohress.
- 22.Keyes, R. (2004). The post-truth era: Dishonesty and deception in contemporary life. St. Martins Press.
- 23.Liessmami, K. (2004). Der Wille Philosophicum Lech zum Schein. Uber Wahrheit und Luge unterstutzt durch. http://www.philosophi-cum.com/archiv/2004/pdf/Folder_philosophicum2004.pdf
- 24.Mearsheimer, J.J. (2011). Why Leaders Lie: The Truth about Lying in International Politics. Oxford Univ Pr.

Valery Kornienko,

*doctor of political sciences, professor,
Vinnitsia National Technical University*

The Phenomenon of Political Lies: New Denotates of the Destructive Concept

The article is devoted to the study of the concept of "political lies". The urgency of the problem stated in the article is due to the fact that the conceptual component of the studied concept is widely used in science, social practice, as well as in everyday life. The expanded interpretation of the concept of "political lies" leads to the fact that it begins to be used as a synonym-denotation of similar concepts in terms of content - propaganda, misinformation, fake, post-truth, etc., which have differences. In this article, "political lies" are understood by us as an information-political phenomenon, which represents a certain social conflict in the form of a value gap.

The main approaches that offer different interpretations of the term "lie" are traced, their formation and consolidation in scientific and socio-political discourse can be traced.

There is a provision according to which deception, like lies, occurs when interests and moral norms collide, and the achievement of the desired result becomes difficult or otherwise impossible. A related feature of deception and lies is man's conscious desire to distort the truth. Political lies are an indicator of the inconsistency of political theories and practices with certain values.

A new concept is introduced - "political trumpet", as a complex of political lies, which is used in the coverage of large-scale events, when the goal is the need for a significant shift in public consciousness.

Key words: *lie, political lie, deception, fake, denotation, post-truth, misinformation, political trumpet.*